

BULGARİSTAN'DA CEMAATİ İSLAMİYE VE VAKIF KURUMLARI

Prof.Dr. Hüseyin MEMİŞOĞLU

1. CEMAATİ İSLAMİYE ÖRGÜTLERİ

Bulgaristan'da Türk-Müslüman toplumunun en yaygın örgütlerinden biri "CEMAATİ İSLAMİYE" denilen, Müslüman cemaat örgütleridir. Bunların kuruluşu Mithat Paşa'nın Tuna valiliği (1864-1868) yıllarına rastlar. Mithat Paşa valiliği sırasında halkın elinde bulunan vakıfların mütevelliler tarafından gereği gibi yönetilmediğini görerek, bunları mahalli idareler altında birleştirmeye karar vermiştir. Böylece Bulgaristan'ın bütün köy, kasaba ve şehirlerinde cemaat idareleri kurulmuş ve vakıfların idaresi bu kuruluşlara devredilmiştir.¹ Fakat Osmanlı-Rus savaşı yüzünden Rumeli'nin diğer Türk bölgelerinde olduğu gibi Tuna ve Şarki Rumeli vilayetlerinden de bütün cami, mektep ve medreselerin imam, müezzin, öğretmen ve diğer hademeleri hicret ederek dağıldıklarından, bu müesseselerin idaresinde ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunları önlemek ve çözüm getirmek için ilk olarak Şarki Rumeli vilayetinde yedi üyeden ibaret bir komisyon oluşturulmuş, fakat gerek bu eserlerin idaresinde vakıf şartlarına riayet edilmemesi ve gerekse hasıl olan vâridatın maksat hâricinde kullanılması nedeniyle, olumlu bir sonuç elde edilememiştir. Bu sebeptendir ki, Şarki Rumeli ahalisinden 49 Türk, 27 Aralık 1879 tarihinde Babıâli'ye bir dilekçe vererek, vilâyet dahilindeki Türklerin Dâhili Nizamname'de belirtilen haklardan yararlanmalarına, vakıf eserlerinin de şartlarına ve kâdim teâmüle göre idaresine, yardımcı olunmasını istemişlerdir.² Bu talep üzerine Sadâret, 17 Ocak 1880 tarihinde meseleyi Meşihat'e havale etmiş ve bu konuda vazifelendirilmek maksadıyla bir memurun tespitini istemiştir. Meşihat makamı da, ilmiye ricâlınden İzmir Naibi Ali Haydar Efendi'nin tayinine karar vererek, bu kararını Sadâret'e takdim etmiştir.³ Daha sonra Padişahın tastikine sunulan bu tâyin hakkında, 9 Şubat

1880 tarihinde olumlu irâde çıkınca, Ali Haydar Efendi'nin Şarki Rumeli vilayeti Kapukethüdalığı da kesinlik kazanmıştır.⁴ Ali Haydar Efendi'nin göreve başlaması ile Şarki Rumeli vilayetindeki Türk-Müslüman toplumunun vaziyeti önemli ölçüde düzenlenmiş ve karşılaşılan güçlüklerin bir çoğu önlenmiştir. İcabında Dâhiliye Müdürü ile görüşebilen Ali Haydar Efendi İslâm kabristanı, vakıf vâridatı, eytam sandıkları ve maarif meselelerinin hallinde olduğu gibi,⁵ mühim hizmetlerde bulunmuştur. Ayrıca Türk-Müslüman toplumunun vaziyetini devamlı olarak bir intizam dahilinde tutabilmek için yeniden cemaat meclisleri oluşturulmuş ve bir Talimatname ile bu meclislerin hukuk ve vazifeleri tespit olunmuştur.

1881 yılında "*Şarki Rumeli Cemaat Müslimesi Hakkında Talimatname*"⁶ adıyla hazırlanan bu Nizamname altı bölümden ve toplam yirmi maddeden oluşmaktadır. Birinci bölüm, temel maddelerden oluşmakta ve onsekiz maddeyi içermektedir. İkinci bölüm, naiblerin seçimi ve tayin şekli hakkında bilgi veren ondört maddeden, üçüncü bölüm, cemaat meclisi azasının seçimi hakkında bilgi veren sekiz maddeden, dördüncü bölüm, cemaat meclislerinin genel vazifelerini belirleyen onyedim maddeden, beşinci bölüm, vakıf şubelerinin vazifelerini belirleyen yirmibeş maddeden, altıncı ve son bölüm ise yetim şubelerinin vazifelerini belirten otuzyedim maddeden meydana gelmektedir

1. Adil ÖZGÜÇ, *Batı Trakya Türkleri*, İstanbul, 1974, s.156.
2. B.A.ID, Nr. 64757, lef 2.
3. a.g.y., Nr.64757, lef 1.
4. a.g.y., Nr.64757.
5. B.A.BEO,Nr.968,h,91,230,287,339,353,373.
6. B.A.A.MTZ 04, D.13-20.

Temel maddelerden oluşan birinci bölüm, genel olarak köy, nahiyeye ve liva merkezlerindeki cemaat meclislerinin nerede, nasıl ve ne şekilde kurulması gerektiğini ve yerleşim birimlerine göre bu meclis üyelerinin sayılarını belirlemektedir. Buna göre, köylerde ve nahiyeye merkezlerinde mevcut olan ihtiyar meclisleri olduğu gibi bırakılarak kaza ve liva merkezlerinde yeni cemaat meclislerinin oluşturulması öngörülmektedir. Köylerde ve nahiyeye merkezlerinde bulunan ihtiyar meclislerinin sayısı cemaat sayısına göre değişmektedir. Ahalisi iki veya daha çok cemaate mensup köy nahiyelerinde o kadar bölge tesis edilir ve bulunan her birim bölgeye bir ihtiyar meclisi seçilir.⁷ Cemaat meclislerinde öngörülen üye sayısı ise kazalar için 8, livalar için 10, Filibe şehri içinde 15'tir. Yani cemaat meclislerindeki üye sayısı, o yerleşim biriminin nüfusunun çoğunluğuyla ilgilidir. Büyük yerleşim yerlerindeki üye sayısının fazla olmasına karşın, küçük yerleşim yerlerindeki üye sayısı daha azdır.

Cemaat meclislerinin başkanlığı livalarda müftülere, kazalarda müftü veya naibe, eğer bunlardan birisi bulunmazsa üyelerden en kıdemlisine verilir. Her cemaat meclisine hesap ve güzel yazıdan tecrübesi olan bir başkâtip, liva cemaat meclislerinde ise hesap ve yazı işlerine bakacak "muhtızır" adıyla bir memur görevlendirilir.

Cemaat meclisleri biri vakıf ve eğitim işlerine, diğeri yetim işlerine bakmak üzere iki şubeye ayrılır. Fakat Filibe gibi nüfusu kalabalık, vakıf ve eğitim işlerinin yoğun olduğu liva ve kazalarda müstakil birer eğitim şubesi açılması da öngörülür. Cemaat meclislerinin üç şubeye ayrıldığı livalarda üye sayısı 12'ye, kazalarda 10'a ulaşır. Vakıf şubelerinin başında vakıf müdürü, yetim şubesinin başında da yetim müdürü adıyla kefilli birer memur bulunur. Bunların durumları her altı ayda bir incelenerek kefalet senetlerine kaydedilir. Vakıf müdürünün kefalet senedi yetim sandığında, yetim müdürünün kefalet senedi de vakıf sandığında korunur. Kefillerin isimleri açık ve tasdik edilmiş bir defter ile kazalardan, livalara ve livalardan Filibe cemaat meclisine gönderilir.

Şubelere atamalar üyelerin bilgi ve öğrenimlerine bakılarak hangisinin hangi şubeye nakli münasip ise o şubeye ataması yapılır. Yani vakıf işlerinde bilgi ve becerisi olanlar vakıf şubesine, yetim işlerinde bilgi ve beceriye sahip olan üyeler ise yetim işleri şubesine seçilirler. Şube başkanları da yine o şube üyeleri içinden seçilmesi şartıyla heyetin genel ittifakı ile veya oy çoğunluğu ile tayin olunur. Vakıf ve Yetim müdürlükleri hizmetlerinde öncelikle güvenilirlik ve doğruluk gözetilerek keyfine göre hareket eden, ilgisiz ve kendisine ait işlerin idaresinde becerisizlik gösteren kişiler görevlendirilemez.

Şube heyetleri, kendi dairelerinde bazı memurların idareye aykırı davranışlarını, suistimallerde bulduklarını ve kurallara uymadıklarını gördükleri ve anladıkları takdirde cemaat meclis başkanlığına beyan etmek zorundadırlar. Bu vazife

veya yerine getirmeyenler ve müsamahalı davranışlar, o hatadan doğacak mesuliyete ve zarara karşı diğerleriyle ortak sorumlu tutulurlar.⁸ Şubeler ile şahıslar arasında ortaya çıkan ufak tefek davalar cemaat meclislerinde ele alınır. Bu kurumlarda hüküm verme yetkisi vakfa ait işlerde vakıf müdürüne, yetim işlerinde de yetim müdürüne verilir. Eğer şube müdürünün mahkeme usulü hakkında bilgisi yetersiz veya diğer kanuni mazeretlerinden dolayı uygun görülmezse, bu vazife üyeler arasında en uygun olanı tarafından yerine getirilir. Çok önemli davalarda ise mahkemeye başvurulur ve burada avukatlar vasıtasıyla konular görüşülür. Bu davalarda islâm toplumunun menfaatına bağlı çok önemli meselelerde cemaat meclisi üyelerin ittifakı ya da çoğunluğun oyu alınmadan hiç bir muamele yapılamaz. Eğer böyle mühim bir konuda oylama yapılır da oylar eşit oranda olursa, genellikle başkanın taraftar olduğu yöne riayet edilir. Cemaat meclisleri çok önemli bir durum olduğunda genel kaidelere uygun olarak borç anlaşması yapabilir, fakat cemaat meclisi üyeleri Vakıf ve Yetim sandıklarından faiz karşılığı para almaya ve benzeri borçlanmalarda kefil olmaya izinli değildirler.

Vakıf ve Yetim müdürleri ile kâtip ve muhtızır cuma ve mübarek tatil günlerinden başka, her gün görevlerine devam etmeye mecburdurlar. Azalar da şer özü olmadıkça, haftada iki gün mutlaka toplanmaya, diğer günlerde ise önemli bir durum olmadıkça, yarım günlük nöbetleşme ile görevlerini devam ettirmeye mecburdurlar.⁹

Talimatname'de cemaat meclislerine üye seçimi konusuna da geniş yer verilmektedir. Bu seçimler için ilk önce ulema ve şeyhlerden, imamlar, muhtarlar ve esnaf başkanlarıyla, halkın ileri gelenlerinden oluşan genel bir meclis meydana getirilir. Bu meclisten 30 yaşını bitirmiş haysiyetli, kişilik ve bilgi sahibi olanlardan kazalarda 6, livalarda 10 kişiden mürekkep Tefrik cemiyeti (Meclis-i Tefrik) yani seçim heyeti oluşturulur. Meclis-i Tefrik'e müftü veyahut naib başkanlık eder. Tefrik cemiyetleri de 25 yaşını tamamlamış, kötü hali görülmemiş, halkın emniyet ve güvenini kazanmış ve mümkün olduğu kadar kanuni bilgilere ve Nizamnameye bağlı kalmış kişilerden oluşan seçim listesini hazırlayıp imam ve muhtarlara ve cemaat meclislerine iletirler. Bu seçim listesi dışında kimse açıkta seçimi uygun görülmez. Her mahallenin imam ve muhtarı mahalle ahalisiyle görüş alış veriş neticesinde mesuliyetleri altında verilen kararını mühürlenmiş yazı ile Tefrik kurullarına bildirirler. Ayrıca ihtiyar meclisleri ve cemaat meclisleri de aralarında hasıl olan görüşü Tefrik cemiyetlerine bir karamame ile bildirmek zorundadırlar.

7. Süleyman Oğuz, **Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti**, Ankara, 1986, s.97.

8. **Şarkı Rumeli Cemaat Müslimesi Hakkında Talimatname**, s.1-3

9. **Aynı yer**, s.4.

Seçimden sonra mahalle ve nahiyeye seçim kağıtları kazalara ve oradan da livalara gönderilir. Tefrik cemiyetleri bunları inceleyip çoğunluğu kazanmış olan şahısların isimlerini kazalardan liva Tefrik cemiyetine ve buradan da Filibe Tefrik cemiyetine birer tutanak ile gönderirler. Kaza cemaat üyelerinin memuriyeti liva tefrik cemiyetince, liva cemaat üyelerinin memuriyeti de Filibe Tefrik meclisinin onayı ile gerçekleşir.

Cemaat meclis üyeleri 2 sene için seçilir. Bu süre tamamlandıktan sonra, bir kez daha seçilmeleri için aradan bir yıl geçmesi gerekir. Ancak görevi sırasında hakkında bir dava ile suç işlediği belirlenirse, bu kişiler bir daha cemaat meclisine seçilemezler. Cemaat meclisi azalarından birinin vefatı veya istifası durumunda, ya da ticaret ve memuriyetle uğraşması görevine engel oluyorsa, yerine genellikle seçimden geri kalanlar arasından kura ile bir üye seçilir.¹⁰

Cemaat meclisleri çok çeşitli ve önemli vazifelerle yükümlüdürler. Özellikle maddi durumları kötü olan gençlere gerekli ilgi ve verilecek eğitimle topluma kazandırılması önemli vazifeleri arasında bulunmaktadır. Cemaat meclisleri kimsesiz ve fakir bir şekilde ölen kişilerin cenaze masraflarını karşılamakla da yükümlüdürler. Ayrıca geride kalan aile fertleri için (özellikle eşleri ve çocukları gibi henüz işgücü niteliğinde olmayanların) çaresizlik sonucu genel ahlaka aykırı mesleklere meyletmelerini önlemek amacıyla cemaat meclislerince kanuna uygun tedbirler alınması gibi görevleri vardır. "*Rumeli Şarki Nizamname Dahiliyesi*" hükümlerinden yararlanılmasını sağlamak ve aralarında çıkan mezhep çatışması sonucu tartışmaları çözümlenmek de önemli vazifelerden olup, gerekli hallerde Filibe Müftülüğü aracılığıyla Şeyhülislamlık makamına müracatta bulunması yer almaktadır. Bilhassa Rumeli'den Türk-Müslüman göçlerini önlemek için büyük özen göstermek, hiçbir zorunluk olmadıkça keyfine bağlı göç edenlerin sebeplerini araştırıp göçetme fikirlerinden vazgeçmeleri için nasihatla bulunmak, önemli görevlerini teşkil eder.¹¹

Eğitim ve kültür konuları da cemaat meclislerinin önemli vazifeleri arasında yer almaktadır. Her köyde ve nahiyede en az 2 ilkokul, kaza ve liva merkezlerinde nüfusa oranla yeterince ilkokul ve 1 ortaokulun kurulması, cemaat meclislerinin en önde gelen sorunlarından biridir. Kız çocuklarının 6 yaşından 10 yaşına, erkek çocuklarının 7 yaşından 11 yaşına kadar ilkokullara gönderilmesi hususunda cemaat meclisleri velileri zorlama ve mecbur tutma yetkisine sahiptirler. Cemaat meclisleri ilk ve ortaokulların tesisleri ve idarelerinin daha düzenli yürütülmesi, gelirlerin yeterli olmadığı durumlarda hükümete müracaat ederek kaynak sağlama ya yardımcı olmakla yükümlüdürler. Bu nedenle cemaat meclisleri, kendilerine bağlı olan okulları kontrol etmek hakkına sahiptirler. Bu okullarda mektep hocaları ve köy imamlarının tayini de cemaat meclislerinin onayı altında gerçekleşir.¹²

Cemaat meclisleri eyaletteki Müslüman-Türk nüfusunu belirlemek için de büyük yükümlülükler üstlenmektedir. Onların denetimi altında her köy ve mahallenin Müslüman-Türk nüfusu köyün imamı veya mektep hocalarının bilgisiyile belirlenip, özel nüfus defterine kaydedilir. Nüfus defterinde doğumlar, ölümler, evlenmeler ve göçler gibi konular takip edilir. Bu defterin sorumluluğu cemaat meclisi başkâtibine aittir. Köy ve mahallelerin imam, muhtar ve mektep hocaları her üç ayda bir doğum, ölüm, nikâh ve göçleri gösteren tastikli hal kağıdını kaza cemaat meclisine göndererek bu dönemdeki gelişmeleri bildirirler. Kaza cemaat meclisine gelen bu bilgiler üzerinde işlemler tamamlandıktan sonra liva cemaat meclisine gönderilir, oradan da Filibe cemaat meclisine bilgi verilir. Bu bilgiler esas alınarak her Rumi yılın sonunda vilayetteki Müslüman-Türk nüfusu ile ilgili cedvel hazırlanıp, Filibe Müftülüğü tarafından Şeyhülislamlık makamına gönderilir. Bütün bu işlemlerin sürekli devam etmesi ve bunun kontrolü Filibe cemaat meclisi tarafından gerçekleştirilir.¹³

Cemaat meclislerinin yeşillendirme, köprü, yol, çeşme yapımı ve buna benzer hizmetlerle ilgili yükümlükleri de bulunmaktadır. Köylerde yol kenarlarına ağaç dikme ve bunun gibi istekler olduğu zaman bunlar cemaat meclislerine bildirilir. Liva cemaat meclisleri üç ayda bir bu istekleri kapsayan vukuat defterini Filibe cemaat meclisine gönderir ve buradan vilayet makamlarına iletilip sorunlara çözüm yolları araştırılır.¹⁴ Cemaat meclisleri Müslüman-Türk halkın yararına yapılan faaliyetlerin giderini karşılamak için bir sermaye oluşturulması konusunda halkı teşvik edici çalışmalarda bulunur ve elde edilen sermayeyi halkın yararına kullanır. Bu harcamaların çok düzenli ve büyük titizlikle yürütülmesine ve suistimallere imkan verilmemesine özen gösterilir.

Eğer bu konuda cemaat meclisi başkanı veya üyeleri hakkında şikayet olduğu zaman şikayetçiler şikayet sebeplerini içeren yazıyı cemaat meclisine sunmak zorundadırlar. Cemaat meclisi şikayeti inceler ve şikayetin gerçek olmadığı anlaşılırsa, şikayet edenler uyarılır, şayet şikayet edilen durum gerçekse gereğın yapılması için mesele liva cemaat meclisine iletilir. Eğer şikayet liva cemaat meclisi hakkında ise durum Filibe cemaat meclisine sunulur. Şikayet Filibe cemaat meclisi hakkında olursa o zaman genel bir meclis oluşturulup, şikayet edilen durumlar tartışılır ve topluca bir karar alınarak bu karar doğrultusunda hareket edilir. Karardan memnun olmayan şikayetçiler konuyu Şeyhülislamlık Makamına götürebilirler.¹⁵

10. Aynı yer, s.9-11.

11. Aynı yer, s.11.

12. Aynı yer, s.12.

13. Aynı yer, s.12-13.

14. Aynı yer, s.13-14.

15. Aynı yer, s.14-15.

Şarki Rumeli vilayetindeki cemaati islamiyeler bu Talimatname ile faaliyetlerini yürüttürlerken bugün kuzey ve batı Bulgaristan dediğimiz o zamanki Bulgar Prensiğinde ise talimatnameli resmi cemaat teşkilatı yoktu. Sadece müftülüklerin maiyetlerinde müşavir birer heyet bulunuyor ve bunlar umumi, milli ve dini işlerle uğraşıyorlardı. Bu yan resmi şeklindeki teşekküllerin başında çok güçlü karaktere sahip kişilerin bulunması sayesinde birçok Türk mektebinin faaliyete konması, rüştiyelerin açılması, gibi pekçok yararlı işler yapılmıştır. O muhterem ecdat 1877/1878 Osmanlı-Rus savaşının açtığı derin yaralardan hastalanmış olan Türk-Müslüman toplumunun ruhunu takviye etmiş, müftülükler tesis olunmuş ve bugün birçoğu elden kaçırılmış ve eldekilerine de gerektiği kadar sahip olunmamış hukuk ve imtiyazatı da elde etmişlerdir.¹⁶

1895'de Bulgar hükümeti Türk-Müslüman toplumunun dini örgütleri konusunda 33 maddelik geçici bir yönergeyi kabul etmiştir.¹⁷ Yönerge 15 Eylül 1895'de Prens'in 63 numaralı emimamesiyle tasdiklenerek yürürlüğe konmuştur. "Müslüman İdare-i Ruhaniyyelerine Dair Talimatname" adını taşıyan bu yönergeyle Cemaat Heyeti örgütlerinin kuruluşuna başlanmıştır. Vakıflar mütevellilerin yedinden nez olunarak cemaat heyetleri yönetimine verilmeye gidilmiştir. Bu teşekküllerin pekçok faydası olmasına rağmen Cemaati İslamiye olmaktan uzak kalmışlardır. Bu yeni teşekküller (Cemaat Heyetleri) adeta birer vakıf komisyonu vazifesini görmeğe başlamışlardır. Evvelce müftülerin maiyetlerindeki cemaati islamiyelerin aksine bu yeni teşekküller milli ve dini işlerle alakasını keserek birer partizan yuvası haline gelmiş, birçok çıkarıcıların geçim yeri olmuştur. Bu idare ile vakıflar birer birer elden çıkmaya, müftülükler başsız birer anarşi ocağına dönmeğe başlamıştır.¹⁸ Bu durum 15 sene kadar devam ettikten sonra 1909 ve 1913'de Osmanlı devleti ile Bulgaristan arasında akd olunan antlaşmalara bağlı Müftülükler protokolü denilen bir vesika ile Bulgaristan Türklerinin dini örgütleriyle ilgili yeni bir hukuki düzen ortaya konmuştur. Her iki antlaşmada da cemaat idareleri ile müftülük konuları ele alınmıştır. Müftülüklerle, Cemaati İslamiye idareleri bir bütün içinde ele alınmış, kurulması öngörülen Başmüftülüğe cemaat ve vakıf kurumlarının denetim ve teftiş yetkisi verilmiştir. 1913 yılındaki antlaşmanın konumuzla ilgili hükümleri şunlardır:

"8. madde İslam nüfusunun kalabalık olduğu her yerde, Evkâf-ı İslamiyye seçilecek ve bu cemaatin şahsiyeti maneviyyesi her ahvalde ve biçimle hükümet makamlarınca tanınacaktır.

Her bir yerin evkâfı, Cemaat-ı İslamiyye tarafından kanunlar ve Ahkâm-ı Şeriyye'ye göre idare olunacağı sebeble, bu cemaatin şahsiyeti-i maneviyyesi, sözü geçen evkâfın sahibi sayılacak ve itibar olunacaktır.

Umumi islam mezarlıkları ile camiler ya-
nındaki mezarlar, Cemaat-i İslamiyye'ye ait vakıf malları sayılacak ve İslam Cemaati bunları istedikleri şekilde ve hıfzı'sıhha kurallarına uygun kullanacaklardır. Emval-i mevkufeden hiçbir ai ait olduğu cemaate bedeli ödenmedikçe hiçbir şekilde kullanılmayacaktır."¹⁹ Yani 1913'de imzalanan Müftülüklerle ilgili Sözleşmenin sekizinci maddesi Türk-Müslüman nüfusunun yoğun olduğu her yerde birer "İSLAM Cemaati" seçileceğini belirtmektedir. Bu cemaatlerin tüzel kişilikleri Bulgar hükümetince tanınacaktı. İslam Cemaatleri vakıf ve eğitim işlerinden sorumlu olacaklardı. Türk-İslam vakıflarının sahipleri sayılacaklardı. Müslüman mezarlıkları ve camiler de İslam vakıflarından sayılacaktı. Cemaatler vakıfları istedikleri gibi kullanacaklardı. Hükümet vakıflara dokunmayacaktı, bedeli cemaate önceden ödenmeden hiçbir vakıf emlakı, hiçbir cami, mescit, mezarlık, hayır kurumu v.b. istimlak edilemeyecekti. Bir vakıf binası istimlak edilince, cemaate aynı değerde bir arsa verilecek ve binanın bedeli peşin ödenecekti. Sözleşmenin hükümlerine göre Bulgaristan'daki İslam Cemaatleri ve bunların malları Bulgar hükümetince resmen tanınıyordu. Cemaati İslamiyeler, kendi dini önderlerine bağlı olacaklar ve bu önderleriyle ilişkileri konusunda kendilerine hiçbir engel çıkarılmayacaktı.

Bu antlaşmaların kabulünden sonra cemaati İslamiyelerin Bulgaristan'ın Müslüman Türklerle meskun her köy ve kasabasında kurulmasına büyük özen gösterilmiş ve 1930'lara gelindiğinde bunların sayısı bine ulaşmıştır.²⁰ Kurulan bu cemaat örgütleri hem dini ve hem milli örgütler olup, Türk-Müslüman toplumu ile devlet arasında bir bağ oluşturma gücüne sahiptirler. Ayrıca bu örgütler kültürel, siyasi, içtimai hatta iktisadi cihetlerden Bulgaristan Türk-Müslüman toplumun varlığı üzerinde amil ve müessir birer müessese özelliğini de taşımaktadırlar.

1919 yılında kabul edilen 189 maddelik "Müslüman Müessesat-ı Diniye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi" Cemaati İslamiye Örgütünün yükümlülüklerini yeniden ayrıntılarıyla düzenlemektedir. Nizamname'de "...her müslüman, mütemekkin bulunduğu mıntıka cemaati islamiyesinin mecburi azasıdır",²¹ denmektedir. Yani Bulgaristan'da oturan ve bu ülkenin yurttaşı olan her Türk-Müslüman kendi bölgesindeki İslam cemaatinin üyesidir. Hiçbir Türk-Müslüman cemaatin dışında kalmaz.

16. Rehber, sayı 243,3.09.1932.

17. Muhacır, sayı 38, 30.04.1910, sayı 39, 4.05.1910.

18. Rehber, sayı 243,3.09.1932.

19. Sebülü'r-Reşat Dergisi, sayı 266,s.95.

20. Rehber, sayı 243, 3.09.1932.

21. Bulgaristan Müslümanları Müessesatı Diniye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi, Sofiya, 1924, s.3.

Nizamnamenin ikinci bölümü "*Cemaat-ı İslamiye Heyetleri*" başlığını taşımaktadır. Burada belirtildiğine göre, en az 40 Müslüman ailenin yaşadığı her yerde Müslümanlar, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının izni ile Cemaati İslamiye Heyeti kurabilirler. Müslüman aile sayısı kırkı bulmayan köyler ise birleşerek ortaklaşa bir "*Cemaat Heyeti*" oluştururlar. Ancak birleşik köylerin merkez olarak benimsenecek köye on kilometreden daha uzak olmaları gerekir. Birbirinden daha uzak olan küçük köyler ortaklaşa bir "*Cemaat Heyeti*" seçemezler. "*Cemaat Heyeti*" kuramayan yerler için, bunların işlerini yürütmek üzere üçer kişilik komisyonlar atanır. Bunlara "*üçler komisyonları*" denir. Bu komisyonlar seçimle değil, atamayla işbaşına getirilir.

Cemaati İslamiyelerin tüzel kişilikleri vardır. Bu sıfatla onlar taşınır, taşınmaz vakıf mallarına tasarruf edebilirler, malları işletebilirler, kiraya verebilirler, gelirini kullanabilirler, cemaat adına borca girebilirler, cami ve okullara yapılacak bağışları, vasiyetleri kabul edebilirler. Cemaati İslamiye herhangi bir sebeple dağılırsa, bunun elindeki cemaat emlakı en yakın Cemaati İslamiyenin tasarrufuna geçer. Bu ikinci cemaat de dağılırsa onun malları Başmüftülüğün tasarrufuna aktarılır. Başmüftülük bu malların hesaplarını inceleyip bağladıktan sonra, parasını "*Bulgaristan Müslümanları Genel Fonu'na*" aktarır.²²

Cemaati İslamiye Örgütü Müslüman ailelerinin sayısına göre 5'den 9'a kadar üyeden mürekkep encümenler tarafından idare olunur. "*Encümenler Cemaati İslamiyenin emvâl ve muamelelatını idare ve ifa ile her hususta cemaat islamiyeyi temsil ederler. Onlar selahiyetleri dahilinde olan her emir için karar verir, cemaati islamiye'yi mutazarrır eden bu Nizamnameye muhalif bulunan mukarreratlarından dolayı encümen azaları müştereken mesuldurlar*".²³ Encümenler köyde 5, kazalarda (ilçelerde) 7, sancaklarda (illerde) 9 üyeden oluşur. Encümen üyeleri o çevredeki Müslümanlar tarafından seçilir. Seçimler her üç yılda bir Şubat ayında Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı tarafından tayin olunan günde yapılır. Yirmibir yaşını doldurmuş olan Bulgar yurttaşı Müslümanlar, medeni ve siyasi haklardan mahrum değilse, seçme hakkına sahiptir. Bu haklara sahip olmayanlar, Bulgar hükümetinin izni olmadan yabancı devlet hizmetine girenler, dilenciler, mütemekkin olmayan kıptı müslümanlar din ve ahlaka aykırı işyeri bulunduranlar seçme hakkından mahrumdurlar.

Cemaat Encümenliğine seçilebilmek için otuz yaşını doldurmuş olmak, Türkçe ve Bulgarca okur yazar olmak, bulunduğu yerde mal, mülk sahibi ve saygın bir kişiliğe sahip olmak gibi şartlar aranır. Medrese ve idadiye tahsili olanlar mal, mülk sahibi olmasalar da encümenliğe seçilebilirler. Cemaati İslamiye ile mukavelâti bulunanlar, mürtezikalılar, mektep memuru ve hademesi, serseriler, müşte-

rekler veya üçüncü kuşağa kadar akrabalık bağı bulunanlar Cemaati İslamiye Encümenliğine seçilemezler.²⁴

Encümenler seçimi seçme heyeti tarafından idare ve icra olunur. Köy cemaati islamiye seçme heyeti belediye üyelerinden biri başkan, Türk-Müslüman öğretmenlerinden veyahut mürtezikasından iki kişi üye ve belediyenin tahsildar kâtipi veya evrak memuru olmak üzere 4 kişiden oluşur. Şehir cemaati islamiye intihab heyeti kazalarda sulh hakimi sancaklarda bidayet mahkemesi azasından biri başkan, iki belediye üyesi ile iki Türk Müslüman öğretmeni veya mürtezikasına aza ve belediye daire-sinden bir memur (evrak memuru) olmak üzere altı kişiden teşekkül eder.

Seçme heyeti, seçimden onbeş gün önce Belediye Başkanı tarafından bir emimame ile tayin olunur. Bu emirname ile seçimin icra olunacağı yer dahi belirlenir. Bin seçmenden fazla olan şehirlerde iki mahallede seçim şubesi (Seçim Sandığı) oluşturulur. Seçimden en geç üç gün sonra seçim evrakları ve oy bültenleri Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına gönderilir. Mezhepler Müdürü, başkan, Başmüftülük Mürahhası (delegesi) aza ve Mezhepler Müdüriyeti müfettişlerinden biri mukarrir azası olmak üzere teşekkül olunan komisyon seçim evraklarını tetkik ederek seçimin yasal olup olmadığına dair karar verir. Seçim Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığınca onaylandıktan sonra kesinleşir. Bakanlıkca kusurlu görülen seçimler bozulabilir ve yeniden seçime gidilir. İkinci kez de seçim yapılmazsa o zaman Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Başmüftünün onayı ile İslam Cemaati Encümen vazifesini ifa edecek 3 kişilik bir komisyon tayin eder ve bu komisyon encümenin bütün yetki ve görevlerini üstlenir. Seçim sonuçları kesinleştikten sonra encümen üyeleri belediye başkanının daveti üzerine toplanıp kendi aralarından başkan, başkan muavini ve kâtip-sandık emini olmak üzere üç kişi seçerler. Bu üç kişi "*cemaatin daimi heyetini*" teşkil eder. Bu seçim için üç nüsha protokol tanzim edilerek, bunlardan birer nüsha müftü veya müftü vekâleti vasıtasıyla Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına ve Başmüftülüğe gönderilir.

Cemaat İslamiye encümenleri tamamen teşekkül ettikten sonra, önceki encümenenden cemaatin hesaplarını ve gelirlerini teslim alıp göreve başlar. Devir teslim akıtlarından birer suret mahali müftü veya müftü vekilleri vasıtasıyla Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına ve Başmüftülüğe gönderilir. Yeni seçilen Cemaat İslamiye encümeni devir teslimde veyahut daha sonra bir suistimal görürse Cemaat İslamiye başkanı bunu bir ay zarfında gereken usulü yollardan bir yazı ile Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına bildirir ve durumun gözden geçirilmesini talep eder. Eğer teftişte suistimal ortaya çıkarılırsa başkan teftiş aktınının kabulünden en-

22. Aynı yer, s.2-3.

23. Aynı yer, s.7.

24. Aynı yer, s.3-4.

geç onbeş gün içinde önceki Cemaat İslamiye encümeni aleyhine cinayet davası açmakla yükümlüdür. Encümen başkanı bunu icra etmediği takdirde işlenmiş olan cinayeti gizlemekle suçlanır ve bundan sorumlu tutulur.²⁵

Encümenler "İslâm Cemaatını" temsil ederler, cemaatin mallarını ve işlerini yönetirler. Encümenliklerde çoğunlukla alınan kararlar yasal ve geçerli sayılır. Yetkileri içindeki işlerden encümenlerin cemaata verecekleri zarar ziyandan ve özellikle yolsuzluklardan encümen başkanı, başkan muavini ve sandık emini sorumlu tutulur. Bunlar encümen mukarreratının tatbikinden, cemaati islamiye bütçesinin tamamen icrasından ve umumiyetle cemaat iradine vukubulacak suistimal ve her türlü usulsüzlüklerden birlikte sorumludurlar. Encümen başkanı, devlet daireleri ve mahkemeler önünde cemaati temsil eder ve encümen kararlarını yürürlüğe koyar ve uygular.

Encümen, cami görevlilerinin atanmasını yapar, ya da bunların görevlerine son verir, din görevlilerinin atanması için de müftü ve müftü vekillerine önerilerde bulunur, adaylar gösterir, camilerin bakımını sağlar ve burada çalışanları denetler.²⁶ Ayrıca Cemaati İslamiye yeni cami açmakla da yükümlüdür. Gayet tabii yeni ibadethaneler Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığın müsaadesi ile inşa olunur. Fakat müsaade Cemaati İslamiyenin kararı üzerine yerli müftü veya müftü vekilinin esbap mücibeli arzı ile Başmüftülük vasıtası ile talep olunur. Bu taleple birlikte binanın planı, cemaatin mıntıkasındaki nüfus adeti, binanın esbap inşaaşı, binanın inşa ve idaresi için sarf olunacak paranın miktarı, ibadethanenin layıhası tastik ve tasvip belgeleri Bayındırlık (Nafia İşleri) Bakanlığına gönderilir.²⁷ Encümenler, Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığıyla, Başmüftülüğün ve mensub oldukları müftü ve müftü vekillerinin emir ve talimatlarını yerine getirmek zorundadırlar.²⁸

Her Encümenin bir kalem odası bulunur. Kalem odası başkanın nezaretinde kâtip sandık emini tarafından idare olunur. Sandık emini encümenin zabıtnamelerini tutar, evrak ve dosyalarını tanzim eder ve kalem odasının intizamından sorumludur.²⁹

Encümenlikler gelir gider defteri, protokol defteri, kasa defteri, demirbaş defteri, gelen giden evrak defteri tutarlar. Bu görevlerinden dolayı encümen üyeleri ücret veya maaş alamazlar, çünkü encümen üyeliği fahri ve mecanidir. Yalnız sandık eminine, hizmetlerine karşılık umum gelirden yıllık 3 bin frank kadar para ödenir. Encümen üyeleri Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının emri olmadıkça vazifesini terk edemez. Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı "İslam Encümeni" üyelerinin her birinin veya tümünün görevine vuk verebilir. Görevden alınan encümen yerine müntahab üyelere çok oy almış olan yeni bir encümen atanır. Her bir encümenin Bulgarca ve Türkçe yazılı "Bulgaristan Çarlığı Dahilinde - Cemaat-i İslamiyesi"

metni ve devlet amblemi ile resmi mührü ve firmalı kâğıdı bulunmaktadır.³⁰

Cemaati İslamiyelerin maliye yılı (dönemi) 1 Nisan'da başlayıp 31 Martta sona erer. Encümenler her mali yıl için bütçe hazırlarlar. Bütçe tasarıları engeç 15 Ocak tarihine kadar hazırlanıp müftülükler ve Başmüftülük aracılığıyla Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına gönderilir. Bakanlık bütçeyi onaylamazsa encümene geri gönderir, yahut düzelterek bütçeyi onaylayabilir. Eğer yeni bütçe Nisan ayı başına kadar tastik olmazsa onayına kadar eski bütçeden ödeme yapılır.

Encümen harcamaları bütçedeki bölümlere uygun olarak yapılır, hiçbir bölümün parası diğer bölümün masrafını karşılamak için nakil ve sarf olamaz. Türk-Müslüman okullarına ayrılan para, bütçede gider olarak gösterilip, okul encümenine aktarılır. Bütçede bir de "Yedek Fon" bulundurulur. Mali yıl içinde bütçenin bir bölümünde para kalmazsa bu fondan yüzde beşi aşmamak şartıyla sandık emininin tastiki üzerine encümenin kararı ile harcama yapılabilir. Bütçe fazlalığı olursa bunun yüzde sekseni Yedek Fon'a, yüzde yirmisi de "Bulgaristan Müslümanlarının Genel Fon'una" aktarılır. Bu fonlar Bulgar Milli Bankasına veyahut Ziraat Bankasına tevdi olunur. Cemaat fonları cemaatin bulunduğu yerdeki yoksullara, yetimlere ve diğer ihtiyaçlar için harcanır. Bu fonların sarfiyatı müftü veya müftü vekilleri tarafından tastiklenip, encümenin esbap mücibeli kararı ile icra olunur.³¹

Her encümen bütçesindeki gelir miktarının yüzde onunu Başmüftülük'te kurulan "Müessesatı Diniye ve Vakfiye Müdüriyetine" tefrik ve tahsis eder. Gelir ve giderlerin takibi sandık emini tarafından yapılır. Cemaat sandık emniyeti görevini yapan kişi gerek encümen azası olunmadan veyahut olmasın encümen tarafından tayin olunan miktar ve surette kefalet gösterir. Bu kefalet cemaat başkanı nezdinde muhafaza olunur. Kefaletnameler yerli müftü veya müftü vekaletinden tastiklenip, encümen kararı ile iade olunur. Köy cemaat islamiyeleri kasalarında ikiyüz, kasaba cemaatleri ise beşyüz levadan fazla nakit para bulunduramazlar. Bundan fazla olan gelir Bulgar Milli Bankasına veyahut Ziraat Bankası şubelerine faizli olarak yatırılır. Encümen başkanının onayı alınmadan hiçbir şekilde harcama yapılamaz. Bütçedeki bütün harcamalar muntazam terbiye evrakı ile icra olunur. Maliye müfettişleri her zaman encümenlerin hesaplarını denetleyebilirler, ve teftişatlarına dair iki teftiş akdı tanzim ederek Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına gönderirler. Bakanlık bunlardan birini yerli müftü veyahut müftü vekili vasıtası ile lazım gelen tembi-

25. Aynı yer, s.5-7.

26. Aynı yer, s.7-8.

27. Aynı yer, s. 20.

28. Aynı yer, s.6-7.

29. Aynı yer, s.12-13.

30. Aynı yer, s.6-9.

31. Aynı yer, s.10-11.

hatla cemaat islamiye encümenine gönderir. Encümen en az üç ayda bir defa kasayı yoklama ederek, gelirden görülecek düzensizlik ve yolsuzluk hakkında sandık eminininden aldığı neticeyi görüşür. Encümenler, bir önceki yılın hesaplarıyla ilgili kesin sonuçları da müftülükler aracılığıyla Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına gönderirler. Harcamalarda usulsüzlük, yolsuzluk bulunduğu buna sandık eminiyle beraber bu harcama için kararı kabul edenler ve tasvip edenler müşterek sorumludurlar.³²

Bütün buraya kadar söylenenlerden anlaşılıyor ki, Cemaati İslamiye örgütleri Bulgaristan Türk-Müslüman toplumunu temsil eden bir müessesedir. Bunun için de onun vazifesi sayılmayacak kadar çok ve geniştir. Cemaati İslamiye idaresi Müftülükler ve encümenler üzerinde kontrol ve onlara arka dayak olmak, cami, mescid, mektep ve medrese gibi müesseseleri idare edenlere yardım etmek, milli servetin harcamalarını kontrol etmek, dullan, yetimleri korumak, bir sözle Türk azınlığın bütün ihtiyacını düşünmek, milli ve dini işlerde her zayıf noktayı görüp onu takviye etmek ve Türk-Müslüman toplumunu layık olduğu yere ulaştırmaktır.

2. VAKIF KURUMLARI

Osmanlı Türkleri her yerleştikleri yerde olduğu gibi, Bulgaristan'da da öncelikle dini ibadetleri için ulu camiler, eğitim ihtiyaçları için mektep ve medreseler, iktisadi, içtimai, ulaştırma, sıhhi ve öteki ihtiyaçları karşılamak için çeşitli mimari eserler kurmuşlar, bunların idamesi için de hayri ve sosyal amaçlı vakıflar tesis etmişlerdir. Başbakanlık Arşivi, Tapu ve Kadastro Arşivi ve çeşitli kütüphanelerde bulunan kaynaklar ve kayıtlar dışında, sadece Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 402 adet vakıf kaydı tespit edilmiştir. Bunların şehirlere göre dağılımı şöyledir: Şumnu'da 33, Zağra-Atik'de 21, Filibe'de 38, Karinabad'da 9, Zıştovi'de 10, Akcakızanlık'da 7, Silistre'de 20, Razgrad'da 6, Cumapazarı'nda 2, Darı-dere'de 5, Hasköy'de 1, Doıran'da 1, İslimye'de 13, Varna'da 22, Ceberoğlu'nda 1, Sultanyeni'nde 5, Ustrumca'da 1, Yenipazar'da 1, Vidin'de 5, Lofça'da 1, Niğbolu'da 5, Prevađi'da 3, Rusçuk'da 16, Hacıoğlupazarı'nda 5, Balçık'da 15, Koşukavak'da 1, Yanbolu'da 1, Aydos'da 4, Plevne'de 5, Ahıçelebi'de 9, Köstendil'de 10, Çirpan'da 6, Samakov'da 5, Uzuncaabad'da 11, Sofya'da 12, Killi İsmail Geçidi'nde 6, Lom'da 2, Doğancılar'da 1, Tatarpazarı'nda 11, Cisri Mustafa Paşa'da 6, İsladi'de 2, Eğridere'de 8, Servi'de 3, Timova'da 35, Nevrokop'da 7, Elhadı'da 1, Kircaali'de 7, v.s.³³

1877/1878 Osmanlı-Rus savaşında bu vakıfların bir kısmı Bulgarlar tarafından gasp edilmiş, diğerleri ise büyük kayba uğramıştır. Savaşın sonra varlığını sürdüren vakıfların idaresi gündeme gelmiş ve ilk olarak bu konu 1881 yılında kabul edilen "Şarki Rumeli Müslüman Cemati Hakkında Talimatname" ile ele alınmıştır.³⁴ Bu talimatnamenin hükümlerine göre vakıfların idaresi

cemaat meclisleri kuruluşlarına devredilmiştir. Vakıfların idaresi için cemaat meclislerine bağlı vakıf şubeleri tesis edilmiş ve bunların yönetimi vakıf müdürü, muhasebeci ve üyelerden oluşan bir heyete verilmiştir. Vakıf müdürü güvenilir, itibarlı ve kefile bağlı olan cemaat meclisi üyeleri içinden veya dışarıdan seçimle göreve getirilir. Vakıf müdürünün sorumluluğu altında vakıf şubesinin paralarını ve senetlerini korumak üzere bir sandığı bulunur. Bu sandığın, biri müdürde, diğeri şube heyetinde olmak üzere iki anahtarı vardır. Sandık ancak heyetin huzurunda açılabilir.

Vakfa ait malların gelirlerini toplamak ve muhasebesini yapmak için "muhzir" denilen memurlar görevlendirilir ve bunlar elde edilen geliri müdürün bilgisi altında sandığa teslim ederler. Muhzirlerin sebep olacakları herhangi bir ziyandan tamamen kendileri sorumlu olup, ödemekle yükümlüler. Ayrıca, liva, kaza ve nahiyelerdeki vakıf şubelerini denetlemek için geçici memurlar da görevlendirilir.

Her vakıf şubesi bulunduğu kazada hayrat ve hayır binaların vakfiyelerinin olup olmadığını ve ne şekilde işlediğini gösteren bir defter tutar. Bunun dışında bir de günlük defter tutulur ve buraya hergün ortaya çıkan gelir ve gider kaydedilir. Bu defterdeki gelir ve giderin yıllık muhasebesi Mart ayı başında yapıp incelenir ve liva cemaat meclisine, oradan da Filibe cemaat meclisine gönderilir. Filibe cemaat meclisinde düzenlenen genel muhasebe raporu valilikten de tasdiklenerek Şeyhülislamlık Makamına sunulur.³⁵

Vakıf şubeleri hayır ve yardımsever Müslüman-Türklerin bıraktıkları vakıfların gelirleri ile vilayetteki camilerin ve okulların temizliği, onarımı, gerekirse yenilerinin inşa edilmesi gibi konularla yakından ilgilienirler. Camilerde vazife gören hâtip, imam, müezzin, vaiz gibi din adamlarının, okul ve hademelelerin maaş ve ücretlerini ödemede yardımcı olurlar. Bu memurların atanmaları, çıkarılmaları, ve nakilleri hususunda önemli kararlar alırlar. Vakıflara ait gayrimenkulleri (taşınılmazları) kiralamak, kiraları toplamak ve Şarki Rumeli Türk-Müslüman toplumunun menfaatına uygun çeşitli faaliyetlerde bulunurlar.³⁶ Fakat Kuzey Bulgaristan'da durum biraz farklı idi. 1895 yılına kadar burada pek çok yerde cemaat idareleri bile tesis edilmemiş, vakıflar birçok yerde tevliyet usulüyle idare olunuyordu.

1895 yılında Bulgar hükümeti Türk-Müslüman toplumunun dini örgütleri konusunu kapsayan bir yönerge kabul etmiştir.³⁷ "Müslüman

32. Aynı yer, s.9-13.

33. Sadi Bayram, Bulgaristan'daki Türk Vakıfları ve Vakıf Abideleri, *Vakıflar Dergisi*, 1988, Sayı XX, s.475.

34. *Rumeli Şarkı Cemaat Müslimesi Hakkında Talimatname*, 1881, s.15-20.

35. Aynı yer, s.15-18.

36. Aynı yer, s.18-20.

37. *Muhacır*, sayı 38, 30.04.1910, sayı 39, 4.05.1910.

"*dare-i Ruhaniyyelerine Dair Talimatname*" adını taşıyan bu yönergeyle Bulgar hükümeti ilk olarak müftülükler ve vakıflar konusunu gündeme getirmiştir. 33 maddeden oluşan Talimatnamenin on dokuz maddesi vakıflar konusuna ayrılmıştır.

Talimatnamenin kabul edilmesiyle vakıfların idaresi için vakıf heyetleri (komisyonları) oluşturulmuş ve bunların görevleri tespit edilmiştir. Bu komisyonlar köylerde üç kişiden beş kişiye, kaza merkezlerinde ve diğer kasabalarda beş kişiden sekiz kişiye, sancak merkezlerinde yedi kişiden onbeş kişiye kadar üyeden oluşturulmuştur. Komisyonların başkanlığına müftü veya müftü vekili seçilmiş, bunların bulunmadığı köy, kaza ve kasabalarda ise müftü veya müftü vekilleri tarafından o beldeye mensub otoriteli kişiler başkan olarak tayin edilmişlerdir. Vakıf komisyonunun yazı ve muhasebe işlerinden sandık emini sorumludur. Vakıf komisyon üyeleri üç sene için seçilir. Şayet komisyon istifasını verir veya herhangi bir yolsuzluktan dolayı Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı tarafından azledilirse seçimlere kadar geçici bir komisyon tayin edilir. Vakıf komisyonları Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığın emriyle tasdik olunur. Komisyon üyelerinin vazifeleri fahridir. Yalnız sandık eminine müftü ruhsatıyla mükâfat olarak gelirin en az onda birini aşmamak ve yıllık binbeşyüz franktan fazla olmamak şartıyla bir para verilir.

Vakıf komisyonları geliri yerli yerine sarfetmekle yükümlüdürler. Suistimalde bulunan komisyonlar müftüler tarafından mahkemeye verilir. Ayrıca camiye mensub emlakı satmak veya yeni emlak almak gibi konular için komisyonların müftülükler vasıtasıyla Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına istizah ve müsaade istihsaline mecburdurlar. Talimatnamede vakıf emlakının korunması ile ilgili diğer yükümlülükler de getirilmiştir.³⁸ Buna rağmen vakıf komisyonların görevlerinde büyük yolsuzluklar ortaya çıkmıştır. Bu komisyonlar evvelce faaliyette bulunan Şarki Rumeli vakıf şubelerinin aksine mektep, medrese v.s. gibi milli ve dini işlerle alakasını kesmiş ve yavaş yavaş birer partizan yuvası, vakıflardan geçinmek isteyen şahısların geçim kaynağı durumuna gelmişlerdir. Bu tür idare ile vakıflar birer birer elden çıkmağa, müftülükler başsız birer anarşi ocağına dönmeye başlamıştır. Bu hal 15 yıl kadar böyle devam etmiştir.³⁹

1909 yılında Osmanlı hükümeti ile Bulgaristan arasında İstanbul'da bir protokol imzalanmış ve buna Bulgaristan Türk-Müslüman toplumunun müftülükleri ve vakıfları ile ilgili olarak sekiz maddelik bir de Sözleşme eklenmiştir. Bu antlaşma ile Bulgaristan'da bulunan dini ve vakıf eserlerinin bakımı, korunması, kanunî esaslara ve kaidelere bağlanarak teminat altına alınmıştır. İstanbul protokolünün beşinci maddesi gereğince, dini ve hayrî müesseseler, vakıflar Büşmüftülük nezaretine verilmiştir. Bu antlaşmanın yedinci maddesinde ise Bulgaristan'da bulunan emlak-ı mevkuafenin hüsnü muhafazasına dikkat ve özen gösterilmesi, mecbu-

riyet olmadıkça ve kanunlara uygun bulunmadıkça, hiçbir dini ve hayrî binanın yıkılmıyacağı, vakıf binalarından birinin istimlakı gerektiği takdirde onun bulunduğu mahalle-nispetle aynı kıymeti haziz diğer bir arsa gösterilmedikçe ve binanın kıymeti takviye olunmadıkça buna girilmeeyeceği... Başmüftü bunlara meneylemek göreviyle mükelleftir, gibi hükümler getirilmiştir.⁴⁰

1913'de Osmanlı hükümeti ile Bulgaristan arasında yine İstanbul'da imzalanan ikinci bir antlaşma ile aynı haklar ve hükümler tekrarlanmıştır.⁴¹

Bu antlaşmalara dayanarak hazırlanan ve 23 Mayıs 1919 yılında 12 sayılı Çar iradesiyle tasdiklenip yürürlüğe giren 189 maddelik "*Bulgaristan Çarlığı Dahilinde Müslüman Müessesat-ı Diniye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi*"⁴² ile daha önce geçerli olan "*Müslüman İdare-i Ruhaniyyelerine Dair Talimatname*" yürürlükten kaldırılmış ve Türk-Müslüman vakıf eserlerini ve kurumlarını geniş ölçüde koruyucu nitelik taşıyan yeni hükümler getirilmiştir. Bu Nizamnamenin 130'uncu maddesi gereğince 1919 yılında Başmüftülükte "*Müessesat-ı Diniyye ve Vakfiye Müdüriyeti*" adıyla yeni bir kurum teşekkül etmiştir. Bunun teşkilatı ve görevleri bu Nizamnamenin 176-179 maddelerinde ele alınmıştır.⁴³ "*Müessesat-ı Diniyye ve Vakfiye Müdüriyeti*" bir müdür, bir muhasebeci ve üç kâtibten oluşuyordu.⁴⁴ Müdür ve muhasebeci vakıflarla ilgili konuların müzakeresinde Divan-i Ali-i Şer'iyyenin daimi üyesi olarak oturumlarına iştrak ediyorlardı. Ayrıca "*Müessesat-ı Diniyye ve Vakfiye Müdüriyetinde*" evkaf umumi sandığı da bulunuyor ve bunun hesap işlerinden muhasebeci sorumlu tutuluyordu. Müdüriyetin, müdür, muhasebeci ve kâtiblerinin maaşları ve diğer giderleri Bulgaristan dahilindeki Umum Cemaat İslamiye Encümenlerinin bütçesinde varidatın yüzde onu müdüriyet namına kayıt olunmak şartıyla tasviye olunuyordu. Muhasebeci Başmüftülükçe tayin olunuyor ve Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığından tasvip olunan miktarda kefalet ibraz ediyordu.

Nizamnamenin 176'ncı maddesi gereğince "Müdüriyet cevam-i şerife müessesatı hayriye-i sairiyi bunlara meşrut emlak ve akarat vakfiyeyi bunların mürtezikalarnı tasnif (cihat-ı) tevzi ve tanzim

38. **Muhacır**, sayı 39, 4.05.1910.

39. **Rehber**, sayı 143, 3.09.1932.

40. **Türk Kültürü**, sayı 264, Nisan 1985, s.154-156.

41. **Türk Kültürü**, sayı 264, Nisan 1985, s.158.

42. Hükümet Gazetesinin 26 Nisan 1919 tarihli nüshasında yayınlanan bu Nizamname, 10 Nisan 1920'de Çiftçi Birliği Matbaasında Türkçe olarak basılmıştır. Bunun Türkçe ve Bulgarca ikinci baskısı ise 1924 yılında yine Sofya'da "Fotinov" Matbaasında yapılmıştır.

43. **Bulgaristan Müslümanları Müessesatı Diniyye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi**, Sofiya, 1924, s.33-36.

44. 1932 yılında Vakıf Müdüriyetinde: müdür, muhasebeci, sekreter, müfettiş, Türkçe kâtip (arhivar), iki hademe çalışmaktaydı (**Rehber**, sayı 227, 21.05.1932).

ile bunların vakfiyelerinde münderic olan cihatlerle taamulen tercih olunagelen cihatleri ve mürtezikanın evsafı lazimeyi haiz olup olmadığını tetkik eder. Ve cevami-i şerife ve müessesatı hayriyenin vakfiyelerine taamüllerine ve cesamitlerine ve mevkî-i ehemmiyetlerine göre cihat-ı mezbure hadematı kaç kişi tarafından ifa olunabileceğini tayin ve o kadar kısma tefrik eder.

Evkaf-ı İslamiye hakkında Başmüftülükçe yapılması lazım gelen muamelatta mütaleasını beyan ile vakfın heyet-i umumiye ve hususiyesi hakkında talimat ihzar ve itaa ve varıdat-ı vakfiyenin meşrut lehlerine sarf edilüp edilmediğini tetkik ve takip eder, Müdüriyet ifa eylediği bütün muamelat-ını Hariciye ve Mezahip Nezaretine bildirir.⁴⁵

Nizamnamenin 179'uncu maddesi gereğince "Müessesat-ı Diniyye ve Vakfiye Müdüriyeti" her sene kendi bütçesini hazırlayıp Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının onayına sunar. Aynı maddede göre "bu bütçedeki fazla varıdat her sene Bulgar Milli Bankasına Umumî Müslüman Fon'duna tevdi olunur. Bu sermaye (Umum Müslüman Fondu) talebe ve muallim yetiştirmeye kifayet edecek hadde baliğ olundukta Başmüftülük nezdindeki Divan-ı Ali-i Şer'iyenin kararı ve Hariciye ve Mezahip Nezaretinin tastiki ile bu fondla muayyen miktarda fakir ve yetim islâm etfalının muhtelif mekattibde tahsili temin olunur."⁴⁶

Görüldüğü gibi, Vakıflar Müdüriyeti müessesesi bir tabirle cemaati islamiyeler merkezidir. Bu müessesenin teşekkülünden evvel Bulgaristan'da Cemaati İslamiyeler için bir merci ve kontrol örgütü yoktu. Her Cemaati İslamiye kendi kafasının tartışına göre işler, eline geçirdiği vakıf mallarını fuzuli sarf ederdi. Hatta 1895 yılına kadar Şarki Rumeli Vilayeti müstesna olmak üzere Bulgaristan'ın birçok köylerinde cemaat idareleri bile tesis etmemiş ve vakıflar pekçok yerde tevliyet usulü ile idare olunuyordu Vidin gibi merkez kasabalarda bile evkaf idaresi evladiyye şeklinde bir kaç kişinin elinde bulunuyordu. Vakıfların düzenli bir şekilde halkın eline geçmesi ancak Müdüriyetin himmeti ile husule gelmiş, birçok suistimaller onun kontroluyla meydana çıkarılmıştır. Ayrıca bu müessesenin himmetiyle Bulgaristan'da mevcut vakıflar tespit edilmiş, heyetler tayin edilmiş, bütçeler kasabalarda olduğu gibi, köylerde de intizam altına girmiş, istatistik tutmak usulü konulmuş, gelir sağlayan malların, yapıların ve emlak vakfiyenin satışları evvelki gibi bir cami encümeninin keyfine bırakılmayarak, muntazam bir usule rabt edilmiş, cemaatlerin vakıflarla ilgili bütün emirleri kontrole tabi tutulmuştur. Tevliyet suretiyle idare olunan vakıfların cemaat idaresine geçirilmesi ve vakıf malların sevki için âzami gayret ve mücadele yapılmış, Filibe'de Hacı İsmail Bey, Şefik Bey vakıfları, Karınabat'da Sinan Bey Vakfı, Aydos'da Hacı Osman Vakfı, Rusçuk'da Seyid Paşa Tekkesi ve vakfı, Şumnu'da Ahmet Çavuş Vakfı, v.s. cemaat islamiyelere devir olunmuştur.⁴⁷

Bütün özel veyahut tevliyete ait vakıfların mütevelliler tarafından Cemaati İslamiye Heyetlerine devri Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının özel mürahhası huzurunda yapılmıştır. Cemaati İslamiye encümenlerine vakıf emlakının kiraya verilmesi, inşaatı ve tamirâtı gibi konularda müzayede kanunu mücibince hareket etmeleri zorunluluğu getirilmiştir. Müzayede ve münakasa icra edildikten sonra Cemaati İslamiye Encümenleri bütün evrakı mensup bulunduğu müftü veya vekaleti vasıtasıyla Başmüftülük Müessesatı Diniyye ve Vakfiye Müdüriyetine gönderirler. Sunulan bu evraklar incelendikten sonra bir yazılı önerge ile Divan-ı Ali-i Şer'iyyeye havale edilir, uygun görülürse Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının onayına sunulur. Böylelikle vakıf emlakının satışları ve buna benzer konular evvelki gibi birçok cami encümeninin keyfine bırakılmayarak müdüriyet tarafından kontrol altına alınmıştır. Aynı zamanda Müdüriyet emval vakfiyenin himayesi için âzami hizmetler sarf etmiştir. Mesela, iskân kanunu hazırlanırken vakıfların istisnaiyeti, istimlak kanunu hazırlanırken vakıfların mal ve tarlaların istimlaktan korunması gibi birçok himayelere muvaffak olmuştur.

Bütün bu yapılanlarla birlikte Müdüriyet açık bir okul siyaseti de gütmüştür. Ayrı bir maarif şubesi olmadığından Müdüriyetin hem cemaat ve mezhepler gibi mekteblerin mâli cihetine yardımını ve hem de maarif şubesi vazifesini görme gayretini esas vazife bilmiştir. Cemaati İslamiyelere verilen 1925 tarihli ve diğer benzeri tamimlerde "...Biz Bulgaristan Müslümanları için camiyle mekteplerin, imamla muallimlerin farkı yoktur, bunlar birbirinin lazım gayrı mefariki yekdiğerinin teczi kabul etmez cezeleridir..." cemaatlerin mekteplere azami yardım etmeleri lazımdır prensibi tavsiye edilmiş, mektep mallarının vekâyesi için de mektep namına olan vakıfların tapularının da cemaat namına alınması lüzumu anlatılmıştır..⁴⁸

Müdüriyetin bu talimatnameleri doğrultusunda cemaati islamiyeler okulların ihtiyaçlarını karşılamak için gereken yardımcı yapmaya özen göstermişlerdir. Mesela, Vidin'in 1926 yılı maliye bütçesinden meşrut (şartlı) meabed mürtezikasına 160800 leva verilmiş, mektebe 300,000 leva, Eski Zağra'nın meabed mürtezikasına 90,000 leva, mektebine ise 325,000 leva, Filibe'nin mürtezikasına 199,200 leva, mektebine ise 575,000 leva verilmiştir. Diğer cemaat bütçelerinde de aynı şekilde muamele yapılmıştır.

Müdüriyette ise tıbbiye de üç talebeye, ali pedagoji kursunda bir talebeye geçinebilecek tam tahsisat verilmiş ve Türk öğretmenleri için Kırcaali, Razgrad, Rusçuk, Varna gibi şehirlerde meslek kursları açılmıştır. Diğer taraftan 1920'de Maarif

45. **Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniye İdare....**, s.35-36.

46. **Aynı yer**, s.37.

47. **Rehber**, sayı 150.29.11.1930.

48. **Rehber**, sayı 150.29.11.1930.

Kanunu kabul edilirken Türk mekteplerine fondarları verilmesine uğraşmış ve muvaffak olunmuş, Meclis-i Kebir Muarife iki Türk üye kabul ettirilerek kanunun tedrisat kısmında Bulgaristan Türk-Müslüman toplumu lehine maddeler ve kayıtlar koydurulması temin edilmiştir.⁴⁹ Müdüriyetin teşekkülünden önce ise cemaatlerden, o da pek azından mekteplere cüz'i miktarda yardım veriliyordu. Örneğin, Filibe cemaatının mekteplere verdiği yardım 40 bin levadan ibaretti. Yani Müdüriyetin teşekkülünden sonra Türk-Müslüman okullarına ve öğrencilere yardım etmek için daha fazla kaynak ayrılmaya çalışılmıştır. Mesela 1926 yılında Müdüriyet talebe tahsisatı için 60 bin, muallimler kursu için 92 bin leva para harcamış, bunun dışında fakir ve yetim öğrencilere büyük miktarda yardımda bulunmuştur.⁵⁰

Görülüyor ki, 1919 tarihli Nizamnamenin hükümleri cemaati İslamiye ve vakıf kurumlarını olumlu yönde etkilemiş ve faaliyetlerine bir canlılık getirmiştir. Fakat bu Nizamnamenin de birçok sakat noktaları bulunduğu bir gerçektir. Uygulamada bu sakatlıklar ve eksiklikler daha açık bir şekilde ortaya çıkmaya başlayınca Türk azınlığın şikayetleri ve tepkileri de sürüp gitmiştir.

Türk azınlığın cemaati İslamiye ve Vakıf kurumları ile ilgili düşünceleri ve talepleri 31 Ekim-3 Kasım 1929 tarihleri arasında Sofya'da toplanan "Bulgaristan Türkleri Birinci Milli Kongresi"nde⁵¹ dile getirilmiştir. "Kongre Heyeti Umumiyesi, ruzname müzakeratın ikinci maddesini teşkil eden "Cemaati İslamiye ve Vakıflar" hakkında cereyan eden uzun münakaşaları dinledikten sonra âtideki hususati müşahede ederek nazarı itibara almıştır. Şöyle ki;

1. Cemaati İslamiye idarelerine aza intihabında şimdiye kadar takip edilmekte olan majorite intihap usulü, müntehiplerin bir kısmını Cemaati İslamiye ve evkafın idaresine iştiraktan menetmekte olan eski bir intihap sistemidir.

2. Müslüman Çingenelerin vakıflarımızın idaresine iştiraki, seviyeyi medeniyelerinin dün bulunması dolayısıyla fiiliyat sahasında vakıflarımızın mahv ve harabiyetine sebebiyet vermektedir. Bununla beraber Çingenelerin, bugünkü Türk nesline tarih ve ecdat tarafından irsen intikal eden işbu sırf "milli" Türk servetinin idaresine iştirak iddiasına selahiyettar olmadığı da nazarı itibara alınmalıdır.

3. Nizamnamenin şimdiki vaziyetine nazaran Cemaati İslamiye heyeti idareleri her vakit kâfi derecede kuvvetli olmayan sebepler dolayısıyla fesholunmak tehlikesinin tehditi altındadırlar. Bu ise vakıflarımızın teşkilatsızlığı ve fena tarzda idaresiyel neticelenmektedir.

4. Bazı yerlerde üçler komisyonları bütçe tertip etmekte, gayrimenkul vakıf emlakını satmakta veya terhin eylemekte veyahut uzun vadeli istikrazlar akd ve inşaata teşebbüs eylemektedirler. Bütün

bu icraat münhasıran intihaplı heyetlerin selahiyetleri cümlesinden bulunmasına ve komisyonlar muvakkat bir idare sıfatını haiz olduklarından müntehiplerin itimadlarına mazhar olmamasına binaen evkafımızın istikbal ve mukadderatıyla alakadar ve ehemmiyeti mahsusayı haiz hukukun komisyonları tarafından benimsenmesi lazımdır.

5. Çarlık dahilindeki vakıfların idaresinde, bu idareye esas teşkil edecek muayyen ve yeknesak bir program ve nafız bir halk kontrolü bulunmamaktadır.

Bu hususlar ise evkafımızın teşkilatsızlığına ve gayrişuuri bir surette idaresine sebebiyet vermektedir.

Balâda sayılan hususati nazarı itibara alan Kongre, müttefikan aşağıdaki kararları almıştır:

1. Cemaati İslamiye heyeti idaresi azalığına müteallik intihaplar nispi usul ile ve Teşrinsani ayı içinde yapılmalı ve intihaplar sancak mahkemeleri tarafından tetkik ve tastik olunmalıdır.

2. Müslüman Çingeneler Cemaati İslamiye intihaplarına iştirak etmemelidirler.

3. Cemaati İslamiye heyetlerinin feshi, kanunu esbaba binaen ve yalnız sancak mahkemeleri kararı ile olmalıdır. Yeni intihaplar, ademi tastik ve fesih kararından iki ay sonra icra olunmalıdır. Yeni intihap emri, sancak mutasarrıfı tarafından verilmelidir.

4. Üçler komisyonları, sancak müftülerinin inhası üzerine Başmüftü tarafından tayin olunmalıdır. Üçler komisyonları, bütçe tanzim etmek, emvali gayri menkule satmak ve almak veya terhin etmek, uzun vadeli istikrazlar akd ve inşaata teşebbüs eylemek gibi haklara malik olmamalıdır.

5. Cemaati İslamiye teşkili için icap eden Müslüman ailelerinin haddi eksallisi 40 haneden 20 haneye tenzil edilmelidir. Dağılmış Cemaati İslamiyelerin emlakı doğrudan doğruya Evkaf Müdüriyeti'ne merbut Umumi Müslüman Fondu'na devrolunmalıdır. Müdüriyet, bu gibi evkafı en yakın Cemaati İslamiye heyetleri vastasıyla idare etmelidir.

6. Heyetlerin sıra ile iki defa feshi vuku bulur veya intihapları tastik olunmazsa yerlerine, memuriyetleri altı ayı tecavüz etmemek şartıyla, muvakkat komisyonlar tayin olunmalıdır. Bu müddetin hitamında yeni intihap yapılmalıdır. Muvakkat komisyonlara yalnız müntehap şeraiti haiz kimseler tayin olunmalıdır.

7. Heyeti idare azalığından vakı olacak istifalar selahiyettar sancak mahkemelerine verilmelidir.

49. Rehber, sayı 150,29.11.1930.

50. Rehber, sayı 151, 7.12.1930.

51. Hüseyin MEMİŞOĞLU, Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi (31 Ekim-3 Kasım 1929), **Belleten**, C.LIV, Nisan 1990, sayı 209, s.309-330.

8. Sandık emirlerinin ve diğer cemaat memurlarının maaşları bütçe ile tayin olunur.

9. Hademeyi ilmiye, Cemaati İslamiyelerin intihabı üzerine sancak müftüleri tarafından tayin olunurlar. Bu tayinler, Başmüftülük tarafından tasdik olunur.

10. Başmüftülüğe merbut şimdiki Müessesati Diniye ve Vakfiye Müdüriyeti, müstakil bir Efkaf Müdüriyetine tahvil olunmalı, müdüriyetin başında intihaplı müdür bulunmalıdır.

11. Evkaf Müdüriyeti'ne merbut bir Evkaf meclisi Alisi teşkil olunmalıdır. Müdüriyetin bütçesini kabul ve netice muhasebatını tasdik ve mahalli cemaatlerin talebi üzerine emlakı vakfiyenin alım ve satımına ve terhine, istikrazlar akdine, inşaatta bulunmaya ruhsat vermek, gerek Müdüriyet ve gerekse mahalli cemaat idarelerinin memurin kadrosunu tespit etmek, memleket dahilindeki bütün evkafın idaresine dair umumi bir program tanzim etmek ve umumiyet itibariyle evkafın idaresi üzerinde âli halk kontrolü tatbik etmek ve sair işbu Meclisi Âlinin selahiyetleri cümlesinden olmalıdır.

12. Evkaf Müdüriyeti'ne tayin olunacak namzedin âli veya tâli tahsil sahibi olması şarttır..."

Bulgar hükümeti Türk azınlığın Milli kongrede karara bağlandığı bu istekleri yerine getirmeye hiç özen göstermemiştir. Tersine kongre kararları Bulgar hükümetince rafa kaldırılmıştır. Bulgaristan Türk-Müslüman toplumu senelerce bu kararların icra edilmesini beklemiş, ama ne yazık ki ümitler boşa gitmiştir. Kongrenin arkasından Türk-Müslüman toplumunun üzerine faşizm çökmüştür. 1934'te askeri bir darbeye başa geçen Bulgar hükümeti Türk-Müslüman toplumuna Bulgaristan'ı adeta zindan etmiş, sosyal kurumlara büyük darbe indirmiştir.

1944 yılında Sovyet ordusunun desteği ile iktidara gelen Bulgar Komünist Hükümeti Türk-Müslüman toplumuna büyük ümitler vermiştir. Bu hisseden Türk-Müslüman toplumu da yıllarca çignenmiş olan haklarını birer birer saptayıp onların geri verilmesi için isteklerde bulunmuştur. İlk olarak bu istekler Vatan Cephesi Milli Komitesinin 27-28 Aralık 1944'de Sofya'da düzenlediği "Bulgaristan Türk Azınlığı Konferansı"nda dile getirilmiştir.⁵² Konferans'da Cemaati İslamiye ve Vakıflarla ilgili aşağıdaki kararlar alınmıştır:

"1. Bulgaristan müslümanlarının Dini Teşkilat ve İdareleri Hakkında Nizamnamesinin bazı maddelerinin kaldırılması, bazı maddelerin değiştirilmesi ve yapılacak bu değişiklikte yeni Demokratik Vatan Cephesi yönetiminin yeni ruhunun dikkate alınması.

2. Vakıf mülklerinin devlet istikrazından istisna edilmesi (yani vakıf malları adına devlet borç senetleri alma zorunluğu konulması).

3. Başmüftülüğe gönderilen yüzde 10 vakıf gelirinin kaldırılması.

4. İstimlak edilen vakıf emlakının geri verilmesi veya bedelinin ödenmesi.

5. Vakıf heyetlerinin (cemaati İslamiye heyetlerinin) maliye müfettişlerince teftiş edilmesi ve suistimali görülenlerin cezalandırılmaları.

6. Müslüman Çingenelerin yalnız seçim hakkına sahip olarak İslam Cemaatleri İdaresine seçilmemeleri".⁵³

Bu kararlar konferansa katılan 200 Türk delegenin tartışmaları sonucu alınmıştır. Kabul edilen kararlar daha çok Türk azınlığın ulusal istekleri doğrultusundadır. Onların bir çoğu 1929 yılında Sofya'da toplanan Bulgaristan Türk azınlığın Birinci Milli Kongresinde alınan kararların benzeri ve devamı sayılmaktadır. Ne yazık ki, bu kararlar da daha öncekileri gibi Bulgar hükümeti tarafından dikkate alınmamış, hatta 1952'de, 1919 tarihli Nizamname büsbütün ilga edilerek birçok haklar kısıtlanmıştır.⁵⁴ Bu durum 1989 yılına kadar böyle devam etmiştir. 1989'da Bulgaristan'da yapılan rejim değişikliği ile daha elverişli şartların ortaya çıkması nedeniyle Cemaati İslamiye ve Vakıf kurumlarının yeniden yapılması ve faaliyete geçirilmesi için çalışmalara başlanılmıştır.

3. CEMAATİ İSLÂMİYE VE VAKIF KURUMLARI'NIN YENİDEN YAPILANMASI

19 Eylül 1992 günü Sofya'da Ulusal Kültür Sarayında Bulgaristan Müslümanlarının Milli Konferansı yapılmıştır. Burada yeniden "Bulgaristan Müslümanların Dini Yapısı ve yönetimine ilişkin Tüzük" kabul edilmiştir.⁵⁵ Tüzüğün ikinci bölümü İslam cemaatlerine ayrılmış ve onların görevleri tespit edilmiştir. Bu bölümün 5. maddesinde "Bulgaristan Cumhuriyetinde en az 7 müslüman ailenin yaşadığı her yerde cemaati İslamiye oluşturulabilir" denmektedir.⁵⁶ Eğer aileler 7'den az ise, bunlar çevredeki yakın yerleşim yerlerindeki müslüman ailelerle birleşebilirler. Her İslam Cemaati tüzel kişidir. Mevcüdiyetine son verilmiş bulunan İslam Cemaati'nin mülki, Bölge Müftüleri ile gerekli danışmalar gerçekleştirildikten sonra Başmüftülüğün yapacağı taksimata göre bütün aktif ve pasifleriyle birlikte başka İslam Cemaatin emrine bırakılır.

Cemaati İslamiye idareleri 5 ile 9 üyeden oluşur ve Cemaatin Genel Toplantısında seçilen 3 kişi tarafından yönetilir. Seçim, açık oylama ve olağan çoğunluk ilkesi esasında yapılır. Bunların görev süresi üç yıldır. 16 yaşını doldurmuş Bulgaristan yurttaşı bütün İslam Cemaatine seçme ve seçil-

52. SDA na NRB (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi), Fond. 28 opsi 1, a.e.113,s.6-95.

53. Aynı yer, Oteçestven FRONT Gazetesi, 5.01.1945.

54. Osman KESKİOĞLU, Bulgaristan'da Türkler, Ankara, 1985 s.49.

55. Hak ve Özgürlük, sayı 39, 25.09.1992.

56. Bulgaristan Cumhuriyeti'nde Müslümanların Dini Yapısı ve Yönetimine İlişkin Tüzük, s.1.

me hakkına sahiptir. İslam Cemaatin toplantısı, yapıma tarihinden en az yedi gün önce ilan edilmiş bulunması halinde, katılan seçmenler sayısına bakılmaksızın düzenli toplantı sayılır. Toplantıda yapılan seçime ilişkin tutanaklar, ilgili Bölge Müftülüğüne gönderilir. Başmüftü, müslüman halktan seçmenlerin yarısından fazlasının alınan karara itiraz etmesi durumunda, yapılan seçime veto uygulayabilir ve seçimle alınan kararların yeniden gözden geçirilmesini isteyebilir.

İslam Cemaatına seçilen kişiler, kendi aralarında Başkan, kâtip ve veznedar olmak üzere üç kişi seçer. Bunlar cemaati İslamiye idare heyetini Encümenliğini oluşturur. Cemaati İslamiye örgütü her ay oturuma toplanır, gerekli olduğu zaman ise olağanüstü oturumlar da düzenler. Oturumlar, Başkan tarafından çağrılır ve yönetilir. Bütün oylar açık olarak yapılır. Alınan kararlar çoğunluk ilkesi esasına dayanır ve bütün sorumluluk Cemaati İslamiye'ye aittir. İslam Cemaati yılda bir kez Genel Toplantıda bütün faaliyeti hakkında hesap verir.

Cemaati İslamiye görevlileri ücretli olabilir. Bu ücretler Cemaatin Genel toplantısında belirlenir. Cemaati İslamiye'nin bütçe yılı Cumhuriyet bütçe yılının aynıdır. Her yıl için gelir gider tasarısı hazırlanır ve bu tasarı Cemaatin Genel Toplantısında onaylanır. Cemaatin yıllık bütçesi Başmüftülük tarafından tasdiklenir. Başmüftülük ülke içindeki Cemaati İslamiyelerin tasdiklenmiş olan bütçesini her yıl en geç 15 Ocak gününe kadar İbadethaneler Müdürlüğüne gönderir. Yıl içinde, o yıla ait bütçede değişiklikler, bununla birlikte, bütçenin bir kaleminden bir başkasına para aktarma işlemleri, ilgili Bölge Müftüsünün önerisi üzerine Başmüftülük tarafından yapılır. Önceki yılın bütçe artığı, gelen yılın gelir kalemine geçer. Bütçenin gerçekleştirilmesi ile ilgili bütün gelir-gider işlemleri, yürürlükteki mevzuat hükümlerine uygun olarak kâtip tarafından yapılır. Bütün gelirler zamanında toplanır ve ilgili banka veya biriktirme kasasına yatırılır. İslam Cemaatin Başkanı ve kâtibinin imzası olmadan harcama yapılamaz. Yapılan harcamalar için, düzenli imza ve mühüre sahip harcama evrakları alınır. Veznedar her üç ayda bir Cemaatin kasasının durumu hakkında hesap hazırlar. Bu hesabın bir sureti Bölge Müftülüğüne gönderilir. Bütçenin uygulanmasına ilişkin yıllık hesaplar, Başmüftülük nezdinde mevzuatın korunması konusunda denetim işlevleri gerçekleştiren denetim organına takdim olunur. Bu denetim devlet mâli organlarının denetimini dışlamaz.

İslam Cemaatinin kendi çalışma bürosu vardır. Gönderilen ve gelen yazılar sıra numarasıyla gönderilen ve gelen yazılar defterine kaydedilir ve Başkan ve kâtibin imzasını taşır.⁵⁷

Cemaati İslamiyelerinden her birinin, cemaat faaliyet sınırları içinde yaşayan müminlerin ihtiyaçlarına göre kendi mescit veya camileri vardır. Mescit ve camilerde, yaşadıkları yerde milli mensubiyetine veya uyrukluğuna bakılmaksızın bütün müslü-

manlar ibadetlerini uygulayabilirler. Yeni mescit ve camiler, Cemaati İslamiyenin Genel toplantısında alınan karar üzerine kurulur, ancak bu karar Bölge Müftüsü aracılığıyla Başmüftülüğe bildirilir.⁵⁸

İslam Cemaatleri, sahip bulunduğu araçları camiler nezdindeki görevlilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına taksim etmekle de yükümlüdürler. İslamiye görevlileri şunlardır: kayyumlar, sünетçiler, türbedarlar, gasiller ve mezarlıklar. Bütün bu görevliler, mahalli cemaat idareleriyle yapılan danışmalardan sonra Bölge Müftüsünce atanır veya görevden serbest bırakılır.⁵⁹

Cemaati İslamiyeler Bulgaristan Cumhuriyeti'nde mevcut bütün vakıfları yönetmekle de yükümlüdürler. Özel veya müteveli vakıfların İslam Cemaatına devredilmesi, Başmüftü tarafından atanmış kişinin mevcudiyetinde yapılır. Vakıfların yönetimine ilişkin tartışmalar ise Başmüftülük ve Yüksek Din Kurulu tarafından çözüme bağlanır.

İslam Cemaatleri vakıfları işletmek ve yönetmekle yükümlüdürler. Onlar, Başmüftülüğün onayından sonra vakıf mülklerini kiraya verebilirler, bunlar üzerinde inşaat işleri yapabilirler ve bunları bayındırabilirler. Vakıf mülkleri satılamaz, bağışlanamaz ve ipotek edilemez.⁶⁰

Yeni kabul edilen Tüzüğün hükümlerine göre, vakıflardan, bütün vasiyetlerden, bağışlardan ve başka hayırsever eylemlerinden elde edilen gelirlerin en iyi bir şekilde kullanılması için "Diyana ve Vakıflar Fon'u" oluşturulmuştur. Bu Fon yönetim Müdürü tarafından yönetilir. Bu Fon'dan Başmüftülük bütçesi, Yüksek Din Mahkemesi için para ve Başmüftü için temsili para ayrılır. Ayrılan paralar giysi, donatım, konuk ağırlama ve uğurlama ve Başmüftülüğün saygınlığını yükselten başka amaçlar için kullanılır. Aynı zamanda bu Fon, İslam Cemaatlerinin ve diğer Müslüman Kurulların ihtiyaçlarını araştırır ve bunların karşılanmasına özen gösterir. Ayrıca "Diyana ve Vakıflar Fon'u" okullarda, yüksek din üniversiteleri ve medeni üniversitelerde yetenekli Türk-Müslüman çocuk ve gençlere yardımcı olur. "Diyana ve Vakıflar Fon'u" kendi amaçlarını gerçekleştirmede ticari şirketler kurulabilir veya bunlara katılabilir, ülke içinde ve ülke dışında yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişilerin temsilciliklerini açabilir veya bunların şirketlerine katılabilir.⁶¹

Görüldüğü gibi Cemaati İslamiye ve Vakıf Kurumların görevleri çok yönlüdür. Bu örgütler kültürel, siyasi, içtîai ve iktisadi cihetlerden Bulgaristan Türk-Müslüman toplumunun varlığı üzerinde amil ve müessir birer müessese özelliğini de taşımaktadırlar .

57. Adı geçen Tüzük, s.1-4.

58. Aynı yer, s.14.

59. Aynı yer, s.4-5.

60. Aynı yer, s.15.

61. Aynı yer, s.15-16.